

УДК 159.922.27

DOI 10.32755/sjeducation.2022.02.007

СПЕЦИФІКА КОМУНІКАЦІЇ ЕКСТРАВЕРТОВАНИХ ТА ІНТРОВЕРТОВАНИХ ТИПІВ ОСОБИСТОСТІ

Білуха Тамара Іванівна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(18031, Україна, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
e-mail: tamara.biluha@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-9749-3347

Маннапова Катерина Робертівна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціології та психології,
Харківський національний університет внутрішніх справ
(61000, Україна, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27,
e-mail: e.mannapova@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-3754-4637

Свіденська Галина Миколаївна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(84100, Україна, м. Слов'янськ, Донецька область,
вул. Генерала Батюка, 19, e-mail: g.svidenska@forlan.org.ua)
ORCID: 0000-0003-1580-8881

Стаття присвячена вивченню особливостей використання засобів комунікації студентів інтровертованого та екстравертованого типу особистості. Досліджено основні поняття окресленої проблеми, зокрема спілкування та комунікації, визначено їх відмінності. Наголошено на важливості вивчення комунікативних процесів, констатовано їх вплив на розвиток усього суспільства і залучення в різноманітних сферах життєдіяльності.

У роботі узагальнено знання світового досвіду та погляди сучасних науковців щодо вивчення проблеми дослідження. Встановлено, що існує багато типологій, які класифікують особистість за різними критеріями. Найбільш поширеною є інтровертованість та екстравертованість, що визначається домінуючою психологічною установкою особистості (за К. Г. Юнгом).

Метою дослідження є вивчення особливостей вербальної і невербальної комунікації студентів інтро- та екстравертів.

Наукова новизна. Виконані дослідження дозволили виявити особливості використання вербальних і невербальних засобів спілкування в процесі комунікації студентів у різних позиціях: з викладачами, товаришами та однокурсниками.

Визначений психодіагностичний інструментарій для вирішення завдань дослідження, зібрано й проаналізовано отримані фактичні дані. Емпірично встановлено, що в екстравертів та інтровертів існують як відмінності, так

і збіги у використанні засобів невербальної комунікації, визначено співвідношення їх виявів у студентів обох типів особистості.

Висновки. Доведено необхідність формування комунікативної компетентності у студентів, розвитку навичок розуміння виявів невербального спілкування для кращої соціалізації та поліпшення свого образу в очах іншої людини.

Ключові слова: спілкування, комунікація, вербальні засоби, невербальні засоби, інтровертованість, екстравертованість.

SPECIFICITY OF COMMUNICATION OF EXTRAVERTED AND INTROVERTED PERSONALITY TYPES

Bilukha Tamara, Ph.D. in Psychology, Associate Professor
of the Department of Psychology, Deep Correction and Rehabilitation,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi,
(81 Shevchenko Boulevard, Cherkasy, 18031, Ukraine,
e-mail: tamara.biluha@gmail.com)
ORCID: 0000-0001-9749-3347

Mannapova Kateryna, Ph.D. in Psychology, Associate Professor
of the Department of Sociology and Psychology,
Kharkiv National University of Internal Affairs
(27 Lev Landau Avenue, Kharkiv, 61000, Ukraine,
e-mail: e.mannapova@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-3754-4637

Svidenska Halyna, Ph.D. in Psychology, Associate Professor
of the Department of General Psychology,
Donbass State Pedagogical University,
(19 Heneral Batiuk Street, Slaviansk, 84100, Ukraine,
e-mail: g.svidenska@forlan.org.ua)
ORCID: 0000-0003-1580-8881

The article is devoted to studying the peculiarities of the use of means of communication by students of introverted and extroverted personality types. The main concepts of the outlined problem, in particular interaction and communication, are studied, and their differences are determined. The importance of studying communicative processes is emphasized, their impact on the development of the entire society and involvement in various spheres of life is ascertained.

The paper summarizes the knowledge of world experience and the views of modern scholars regarding the study of the research problem. It is found out that there are many typologies that classify personality according to various criteria. The most common are introversion and extroversion ones that are determined by an individual's dominant psychological attitude (according to Jung C.G.).

The purpose of the research is to study the peculiarities of introvert and extrovert students' verbal and non-verbal communication.

***Scientific novelty.** The conducted research revealed the peculiarities of the use of verbal and non-verbal means of interaction in the process of communication of students in different positions: with teachers, friends and fellow students.*

The psychodiagnostic toolkit for solving the research tasks is defined, the actual data obtained are collected and analyzed. It is empirically determined that extroverts and introverts have both differences and overlaps in the use of non-verbal communication tools, and the ratio of their manifestations of the students of both personality types are determined.

***Conclusions.** The necessity of forming communicative competence among students, developing skills of understanding manifestations of non-verbal communication for better socialization and improving one's image in the eyes of another person are proven.*

***Key words:** interaction, communication, verbal means, non-verbal means, introversion, extroversion.*

Постановка проблеми. Важливою складовою людської життєдіяльності є спілкування та комунікація між людьми. Саме завдяки цьому людина пізнає навколишній світ і саму себе, виконує спільну діяльність, підтримує психологічний зв'язок з іншими людьми, зберігає емоційний статус, розвиває та укріплює особистісні ресурси. На процес комунікації впливає індивідуальність кожного члена соціуму.

Існує багато типологій, які класифікують особистість за різними критеріями. Однією з них є типологія особистості К. Юнга. Автор визначає дві основні психологічні установки: інтровертивну, за якої життєва енергія людини спрямована всередину, на власний суб'єкт, і екстравертивну, для якої властива орієнтація на зовнішні об'єкти. Комбінуючи ці установки особистості з такими функціями як мислення, почуття, сприйняття та інтуїція, К. Юнг описує процес індивідуації [8].

Зауважимо, що ці положення є дієвими та актуальними на сьогодні, оскільки вони можуть допомагати науковцям у дослідженнях особливостей особистості, здійсненні індивідуального підходу в роботі з людьми різних вікових груп, підборі дієвих і ефективних методів у роботі практичного психолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розроблення теорії комунікації була актуальною завжди. Перші наукові праці, присвячені вивченню означеної проблеми, були зроблені ще на початку ХХ ст. Дослідження особливостей комунікації здійснювалися такими зарубіжними вченими, як: Р. Бірдвістелл [9], А. Бюль,

Г. Маклюен, Т. Ньюкомб, Е. Холл, Е. Шенон та ін. Стрімкий розвиток науки і техніки, успіхи кібернетики і комп'ютеризації сприяли вивченню різноманітних аспектів комунікації в різних професійних галузях (А. Акаймова, Н. Зражевська, С. Квіт, І. Мудрак, М. Обозов, І. Остополь, В. Різун, В. Семиченко, В. Фомічова, Н. Фурманкевич та ін.). Окремими питаннями вивчення особливостей спілкування та комунікації в процесі життєдіяльності особистості опікувалися С. Абрамович, Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, Й. Гах, О. Залюбівська, М. Каган, Д. Карнегі, М. Корнев, В. Лабунська, О. Лесько, В. Москаленко, Г. Осовська, Г. Остапенко, Г. Сапон, М. Стахів, І. Цимбалюк та ін. Дослідження соціальної комунікації нерозривно пов'язані з іменами Ж. Деріда, К. Леві-Строса, Ч. Морса, М. Бахтіна, Ю. Лотмана, Т. Науменко, Ю. Подгурецьки, О. Холода та інших. Проте ці дослідження, хоча і заклали основи теорії комунікації, не утворили цілісної завершеної системи дослідження цієї проблематики.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в розкритті особливостей комунікації в інтровертних та екстравертних типів особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спілкування – це багатоплановий соціально-психологічний процес мовної, інтелектуальної і психічної діяльності людини, спрямованої на встановлення і розвиток контактів з іншими людьми [2]. Соціальна комунікація – це одна із сторін спілкування, в процесі якої відбувається обмін інформацією між людьми [6]. Людина не може жити без нової інформації, а потреба в комунікації є важливим мотивом діяльності особистості. Зауважимо, що люди на відміну від телефона чи іншого пристрою, не просто передають інформацію, а формулюють її, уточнюють, розвивають, спотворюють, переживають і реагують на повідомлене. Таким чином, комунікація є одним із видів міжособистісної взаємодії, в той час як спілкування об'єднує всі види людських взаємин.

Цивілізоване суспільство побудоване на комунікативних актах, які дають змогу нашому соціуму розвиватися. Як вказує І. Омельченко: «Культури необхідні, з одного боку, передача лю-

диною іншим людям наявної в неї інформації, а з другого – спільне з іншими вироблення нової. Перший тип зв'язків називається комунікацією, другий – спілкуванням» [4, с. 378]. Отже, вважаємо, що поняття комунікації не тотожне спілкуванню, а є лише однією його стороною.

Екстраверсія та інтроверсія є основною складовою поведінки індивідів, що впливає на комунікативні здібності, процес здійснення комунікації і спілкування. Юнг К. Г. наголошував на тому, що це визначається саме психологічною установкою особистості [8]. У кожній людині є установка і на інтроверсію, і на екстраверсію, однак вона визначається в різних відсоткових співвідношеннях і тому, як правило, один тип домінує над іншим. Отже, люди можуть виявляти як інтровертовану, так і екстравертовану поведінку.

У процесі передачі інформації, тобто під час комунікації, люди використовують різні знакові та кодові системи. Розрізняють вербальну і невербальну комунікацію. Вербальна комунікація – це один із способів передачі інформації, який має словесну основу як усної, так і письмової мови, та може бути в різних стилях та формах. На ефективність вербальної комунікації впливає насиченість і грамотність мови, змістовність та конкретність формулювання змісту мовлення. Особливістю вербальної комунікації є те, що завдяки їй можна не лише передавати інформацію, але й впливати на інших, виражати свої думки та створювати власний імідж.

Невербальна комунікація здійснюється за допомогою немовних знаків, які містять у собі жести, міміку, пантоміміку, інтонацію, потиски рук, обійми та ін. [7]. Основним інструментом для вироблення таких знаків є тіло самої людини. При правильному сприйнятті та розпізнаванні невербальних знаків спілкування може стати максимально ефективним. Адже знання мови жестів і рухів дозволяє не лише краще розуміти свого співрозмовника, а й передбачити, яке враження справить на нього почуте ще до того, як він висловиться з цього приводу.

Метою нашого дослідження стало вивчення особливостей вербальної і невербальної комунікації студентів інтро- та екстравертів.

Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі методи і психодіагностичні методики: бесіда; тестування (особистісний опитувальник Г. Айзенка (ЕРІ); опитувальник «Невербальні характеристики спілкування» (методика В. Лабунської); контент-аналіз використання засобів комунікації; методи математичної статистики: t-критерій Стьюдента і ц-критерій Фішера.

Експериментальна частина роботи виконана на базі ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» та Харківського національного університету внутрішніх справ у вересні–жовтні 2021 року. Вибірку становили 211 студентів різних років навчання, віком від 17 до 25 років.

Для визначення екстраверсії-інтроверсії нами була використаний особистісний опитувальник ЕРІ Г. Айзенка (Eysenck Personality Inventory) в адаптації О. Г. Шмельова [5]. У результаті проведення дослідження за цією методикою були виявлено наступне: 1) кількість респондентів, у яких домінує екстраверсія – 124 ос., що становить 58,77 % від усієї сукупної вибірки; 2) кількість респондентів, у яких домінує інтроверсія – 87 ос., що становить 41,23 % від усієї сукупної вибірки. Отже, за нашими даними екстравертів виявилось на 17,54 % більше, чим інтровертів.

З метою визначення частоти використання тих чи інших невербальних засобів комунікації було використано методику «Невербальні характеристики спілкування» В. А. Лабунської [3]. Ця методика складається з трьох субтестів, які охоплюють дослідження всіх видів невербальної комунікації, і спрямована на виявлення основних невербальних характеристик спілкування (патерни поведінки) особистості з певними групами людей. У нашому випадку це дві позиції: особливості комунікації зі студентами (товаришами, однокурсниками) та викладачами.

Аналіз фактичних даних відбувався за такими групами невербальних засобів спілкування – такесика (рукоштовання, поплескування по плечах, обійми тощо), поза, жести, міміка, паракстралінгвістика (швидкість мови, висота голосу, його тональність і діапазон), проксемика (вивчення особистого простору та ступеня поділу, який респонденти підтримують між собою в процесі комунікації).

Узагальнені результати дослідження за цією методикою показали наступне (табл.).

Таблиця – Співвідношення показників вияву невербальних засобів комунікації у студентів екстра- та інтровертів (n=211, 100 %)

№ з/п	Невербальні вияви	Екстраверти (n=124, %)	Інтроверти (n=87, %)	Критерій Фішера (ц)	P-рівень
1	Такесика (рукоствискання, поплескування по плечах, обійми) (з викладачами)	67,6	41,2	3,6	≤0,01
2	Такесика (рукоствискання, поплескування по плечах, обійми) (з товаришами та однокурсниками)	79,9	48,2	3,8	≤0,01
3	Поза зосередженості, уважності (з викладачами)	48,1	49,8	5,7	≤0,05
4	Поза розкутості (з товаришами та однокурсниками)	66,3	47,7	4,33	≤0,01
5	Інтенсивна жестикуляція (з викладачами)	68,9	5,3	4,39	≤0,01
6	Інтенсивна жестикуляція (з товаришами та однокурсниками)	87,5	24,2	3,27	≤0,05
7	Мімічні вияви	67,5	12,4	2,67	≤0,05
8	Паралінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики	87	17,2	6,3	≤0,05

Таким чином, згідно з табл. з'ясовано:

– у процесі комунікації з викладачами найчастіше студенти вдаються до рукоствискання, причому студенти-екстраверти роблять це частіше, ніж інтраверти (67,6 % проти 41,2 %, $\chi = 3,6$; $P \leq 0,01$);

– у студентів-екстравертів під час комунікації з товаришами та однокурсниками, на відміну від інтровертів, значно переважають такесичні засоби невербальної поведінки, зокрема не лише рукоствискання, а й поплескування по плечах, обійми (79,9 % проти 48,2 %, $\phi = 3,8$; $P \leq 0,01$);

– у процесі комунікації з викладачами студенти-екстраверти та інтроверти майже в рівній мірі вдаються до пози зосередженості, уважності (48,1 % та 49,8 %, $\varphi = 5,7$; $P \leq 0,05$);

– більшість екстравертів у процесі комунікації з товаришами та однокурсниками надають перевагу розслабленій позі (66,3 % проти 47,7 %, $\varphi = 4,33$; $P \leq 0,01$), в інтровертів частіше трапляється напружена поза, особливо у студентів-першокурсників;

– екстраверти частіше жестикулюють у процесі комунікації як з викладачами (68,9 %), так і з товаришами та однокурсниками (87,5 %); інтроверти є стриманими у жестикуляції в обох позиціях;

– екстраверти частіше виражають емоції через міміку, їх вирази набагато багатші, експресивніші (67,5 % проти 12,4 %, $\varphi = 2,67$; $P \leq 0,05$);

– в екстравертів більш яскраво виражені паралінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики (швидкість мови, висота голосу, його тональність і діапазон) (87,0 % проти 17,2 %, $\varphi = 6,3$; $P \leq 0,05$);

– значущих відмінностей у вивченні особистого простору та ступеня поділу, який респонденти обох типів особистості підтримують між собою в процесі комунікації, не виявлено.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що в екстравертів та інтровертів існують як відмінності, так і збіги в особливостях невербальної комунікації. Ця проблема потребує подальшого глибокого теоретичного та емпіричного дослідження, метою якого є знаходження шляхів формування і розвитку навичок розуміння виявів невербального спілкування для кращої соціалізації та поліпшення свого образу в очах іншої людини. Мова рухів тіла є природною та щирою, адже наші жести йдуть з підсвідомості, і тому мимоволі видають істинні наміри, задуми, мотиви, переживання, настрої.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо вивчення гендерних особливостей комунікації та розроблення і впровадження авторського тренінгу з метою підвищення рівня компетентності студентів, набуття вмінь розпізнавати емоції та розуміти вияви невербального спілкування, навчання застосуванню ефективних засобів комунікативної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні. Київ, 2004. 383 с.
2. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ, 2011. 132 с.
3. Лабунская В. А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). Ростов-на-Дону : Феникс, 1988. 246 с.
4. Омельченко І. М. Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог із іншим: суб'єктний підхід. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 378.
5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие. Самара : БАХРАХ-М, 2001. 672 с.
6. Савенкова Л. О., Стадова В. В., Борисенко Л. Л. Психологія спілкування : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2015. 309 с.
7. Фучеджі В. Д., Аванесова І. Н., Ключко А. А. Характерні особливості розуміння невербального спілкування в повсякденному житті. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 83–86.
8. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва, 1924. 96 с.
9. Birdwhistell R. L. *Kinesics and Context. Essays on body motion communication*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1970.

References

1. Butenko, N. Yu. (2004), *Communicative processes in education*, Kyiv.
2. Kaidalova, L. H. and Pliaka, L. V. (2011), *Psychology of communication*, Kharkiv.
3. Labunskaja, V. A. (1988), Nonverbal behavior (social-perceptive approach), Rostov-na-Donu.
4. Omelchenko, I. M. (2015), “Interaction as communication, interaction and dialogue with the Other: subject approach”, *Problems of Modern Psychology*, Issue 28, P. 378.
5. Raigorodskiy, D. Ya. (2001), *Practical psychodiagnosis. Methods and tests. Educational manual*, BAKHRAKH-M, Samara.
6. Savenkova, L. O., Shadova, V. V., and Borysenko, L. L. (2015), *Psychology of communication : a study guide*, Kyiv National Economic University, Kyiv.
7. Fuchedzhi, V. D., Avanesova, I. N. and Kliuchko, A. A. (2018), “Characteristic peculiarities of understanding non-verbal communication in everyday life”, *Theory and Practice of Modern Psychology*, No. 5, pp. 83–86.
8. Jung, C. G. (1929), *Psychological types*, Moscow.
9. Birdwhistell, R. L. (1970), *Kinesics and Context. Essays on body motion communication*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.